

A POZITIVIZMUS BRAZÍLIÁBAN

A pozitívizmus Európa polgárosodottabb országaiban a polgári forradalmaktól az imperializmus korszaka felé haladó polgárság filozófiai irányzata volt. Azé a polgárságé, amely győztes forradalma után már az általa kialakított „rend” megszilárdítását, a további forradalmak elkerülését tartotta legfőbb feladatának. A revolúció helyett az evolúciót, mindenekelőtt a gazdasági növekedést hangsúlyozta. Olaszországban és több közép- és kelet-európai országban a feudális ideológiákkal szemben a demokratizmust, a racionalizmust képviseli.

A pozitívizmus – ha megkésve is – megjelent és erőteljesen hatott Latin-Amerika több országában, így Brazíliában is, ahol a pozitívizmus a gyakorlatban politikát formáló erővé vált.

Milyen történelmi feltételek segítették elő a pozitívizmus ideológiai, politikai nézetként illetve „vallásként” történő térhódítását Brazíliában?

Brazíliában a 19. század második felétől kezdődően nagy megújulás következett be a mezőgazdaságban és az iparban, amelynek hatásai a társadalom más területén is érezhetőek voltak. A burzsoá nemzetté válás, a kapitalista fejlődés történelmi szükségszerűséggé vált az 1870-es évektől kezdődően. Milyen változások mutatták ezt a történelmi szükségszerűséget?

Az 1888-as rabszolgafelszabadítás megrendítette a császárságot, ami 1891-ben a köztársaság kikiáltásához vezetett. Az események hátterét Brazília fejlődésének sajátosságai határozták meg. Brazília a latin-amerikai spanyol gyarmatoktól eltérően békés úton nyerte el függetlenségét.¹ 1822-ben önálló monarchia lett. A függetlenség békés úton való kivívása egyúttal azt jelentette, hogy a brazil uralkodó osztálynak, a földbirtokos arisztokráciának (főként az északkeleti ország rész cukornádtermelő latifundistáinak) sikerült megtartani a gazdasági és politikai hatalmat. Ez egyet jelentett az adott termelési viszonyok, intézmények, köztük a rabszolgaság

¹ A tanulmányban tárgyalt időszak eseménytörténetére nem térhetünk ki. Erről lásd: *Wittman Tibor: Latin-Amerika története. Gondolat. 1971. 233–236., és 343–350.*

konzerválásával. A rabszolgaság átmentése döntően a rabszolgamunkára berendezkedett latifundisták létérdeke volt. A császárság, mindenekelőtt a földbirtokos arisztokrácia legerősebb csoportja, az északkeleti cukornád-termelők érdekeit képviselte. A cukornádültetvényesek ugyanakkor a császárság fő támogatói voltak. A cukornád jelentősége gazdaságtörténeti szempontból tagadhatatlan, mivel a korábbi évszázadokban hozzájárult Brazília kolonizációjához, kialakítva a helybeli arisztokráciát, amely megerősödve képes volt arra, hogy 1822-ben megteremtse az ország politikai függetlenségét. Ugyanakkor jelentős vagyonok felhalmozását tette lehetővé, amely biztosította az egyre növekvő mennyiségű rabszolgautánpótlást. A 19. század derekán azonban jelentős gazdasági változások zajlottak le, amelynek előzményét a cukornádnál jobban jövedelmező termék, a kávé termelésére való átállás jelentette. A világpiacon is nőtt a kávé ára, amíg a cukoré csökkent. A kávétermelés hatására a gazdasági növekedés centruma az ország délkeleti tartományai (Rio de Janeiro, Minas Gerais, São Paulo) tevődött át.² A gazdasági hatalom egyre inkább a kávéültetvényesek (fazendeiro) kezében összpontosult. A politikai hatalom azonban továbbra is a cukornád-termelők kezében maradt, a délkeleti tartományok éghajlata jobban megfelelt az európai bevándorlóknak, mint a trópusi Északkelet. A bevándorlást azonban gátolta a rabszolgarendszer fennmaradása.

A kávétermelés Délkelet felé való terjedésével megnőtt São Paulo, Belo Horizonte, eddig jelentéktelen városok lakóinak száma. Viszonylag jelentős középrétegek jöttek létre a fejlődő városokban a 19. század végére. A század közepétől mindinkább kitűnt, hogy a további gazdasági fejlődés egyik fő akadálya a rabszolgaság, amely egyaránt akadályozta a mezőgazdaság és az ipar fejlődését. Az udvar a rabszolgaság megszüntetését egy hosszabb periódus alatt kívánta végrehajtani. Az első jelentős állomás a rabszolgafelszabadítás útján az 1850-es törvény volt, amely a rabszolgakereskedelmet megtiltotta. A rabszolgakereskedelem betiltása krónikus munkaerőhiányt idézett elő. A gazdag déli tartományok felvásárolták a rabszolgákat a depresszió által sújtott északi területek ültetvényeseitől. Ezzel egyidőben egyre több pénzt áldoztak a bevándorlás előmozdítására. A bérmunka és a rabszolgamunka évtizedekig együttélt. Az 1850-es törvényt követően a rabszolgák létszáma rohamosan csökkent. A forrás elapadása az ültetvényeseket intenzívebb munka megkövetelésére készítette. Elterjedté vált a rabszolgák szökése. Erre ösztönöztek a déli kávétermelő nagybirtokosok, ahol a munkaerőszükséglet égető volt. Az 1860-as években tömegessé vált ez a jelenség. A császári kormány kénytelen volt kiadni 1871-ben a Szabadon születés

² *Horváth Gyula: A kávé expanziója Braziliában az 1929/33-as gazdasági világválságig. Agrártörténeti Szemle. 1979. 3–4. sz. 464–487.*

törvényét (Lei do Ventre Livre), amelynek értelmében minden rabszolga-
anyától született gyermek szabad. A törvény kompromisszumos jellegű volt,
mivel a kormányt kényszerítette az objektív helyzet (a rabszolgák tömeges
szökése), de egy olyan megoldást tartalmazott, amely az északi ültetvényese-
ket is kielégítette. Így a törvény elrendelte egy központi pénzalap létreho-
zását, amelyből az önkéntes rabszolgafelszabadító ültetvényeseket kártalanít-
ják (300 milreist kaptak egy rabszolga felszabadításáért). Azonban az ültet-
vényeseket ez az intézkedés nem elégítette ki. A császárság egykori hívei
egyre közömbösebbekké váltak a császársággal szemben.³ A politika terü-
letén a Köztársasági Kiáltvány jelezte a déli államok (São Paulo, Rio Grande
do Sul, Minas Gerais) politikai törekvéseinek zászlóbontását.⁴ Ez egy olyan
új párt manifesztumaként íródott, amely megtagadta a monarchiát és a szö-
vetséges köztársaság létrehozását tűzte ki célul. Az ellenzék mindinkább az
ügynevezett köztársasági klubokban tömörült. 1889-ben 237 republikánus
klub volt Brazíliában és 74 újság íródott ebben a szellemben. A különböző
köztársasági klubok egyesüléséből született meg a legális ellenzéki Köztár-
sasági Párt. A Köztársasági Párt elsősorban a kávétermelő ültetvényesek ér-
dekeit képviselte, de az egyre növekvő létszámú városi középrétegek is támo-
gatták. Az igen fiatal és gyenge burzsoázia szintén a Köztársasági Párt prog-
ramjában látta megerősödésének zálogát. A köztársaság mellett voltak a déli
kávétermelő ültetvényesek, akik a köztársaságtól egyrészt azt várták, hogy a
frissen megszerzett gazdasági hatalom mellé megszerezhessék a politikai ha-
talmat. Másrészt azt, hogy a hatalom birtokában a centralizmussal szemben
a föderalista köztársaság nagyobb önállósághoz juttatja a déli államokat.
A kialakulóban lévő ipari burzsoázia,⁵ városi középrétegek hasonlóképpen
a köztársaság föderalizmusában és a gazdasági kötöttségek megszüntetésében
látták a felemelkedés útját.

Ebben az időben vált erősen érezhetővé a pozitivisták nézetek hatása
Brazíliában. A pozitívizmusban a köztársaság hívei ideológiai fegyverre leltek.
A kor fő feladata a *megkésett tőkés fejlődés felgyorsítása* volt. A poziti-
vistáknak Brazíliában így olyan fontos kérdésekben kellett állást foglalni,
mint a *rabszolgafelszabadítás*, a *nemzetté válás*, a *köztársaság* kérdése.
A pozitívizmus hatásának vizsgálatakor ezért a továbbiakban főként a fenti
kérdésekre adott válaszok tárgyalását helyezük előtérbe.

A pozitívizmus hatása Brazíliában a XIX. század második felében érez-
hető, főleg az értelmiség körében. Cruz Costa véleménye szerint a kereske-

³ Gilberto Freyre: Order and Progress. New York, 1970. 107.

⁴ A köztársasági kiáltványt közli: E. Bradford Burns: Documentary History of
Brasil. New York, 1966. 247–251.

⁵ Az ipari burzsoázia eredetéről, az ültetvényesekhez való kötődéséről lásd:
Dean Warren: The industrialization of São Paulo 1880–1945. Austin-London. 1969.

delmi burzsoázia és az állami hivatalnoki kar jogot tanuló gyermekei között terjedt el.⁶

A Rio de Janeirói főiskolákon, az Escola Central és Escola Militar-ban folytatták tanulmányaikat a középrétegek gyermekei. Ezek az intézmények a pozitivisták nézetek kisugárzói voltak, mivel itt a tanárok egy része Comte tudományrendszerét tanulmányozta és tanította. 1876. április 1-én megalakult Rio De Janeiróban az első pozitivisták társaság, amelynek két fő alakja Miguel Lemos és Teixeira Mendes volt.

A Pierre Lafitte vezetésével működő pozitivisták szervezethez csatlakoztak.⁷ Mario de Lima véleménye szerint „Az Emberiség vallása, amely Franciaországban a szakadék szélére jutott, megtisztította a Rio de Janierót.”⁸ J. R. de Mendança Pierre Lafitte-hez írott levelében beszámol arról a törekvéséről, hogy Rio de Janeiróban egy társaságot kíván szervezni, amelynek célja a nép pozitivisták szellemben való oktatása lenne.⁹ Tervezett ezen túl egy ugyanolyan témájú előadássorozatot, mint amelyet Comte tartott Párizsban a Palais Royal-ban, az „Emberiség Általános története” címmel, amelynek anyagát újságban is közölték. J. R. de Mendonça egy évvel későbbi levelében már arról számol be Pierre Lafitte-nak, hogy 1878. szeptember 5-én A. Comte halálának évfordulóját megünnepelték és megalapították a pozitivisták Társaságát.¹⁰ 1883-ban megalakult a pozitivisták egyház brazíliai apostolsága M. Lemos vezetésével. A legerősebb köztársaságpárti irányza-

⁶ *Cruz Costa: Contribuição a História das Idéias no Brasil.* Rio de Janeiro, 1956. 131.

⁷ Auguste Comte halálával (1857) a pozitivisták szellemi irányzat véglegesen két iskolára bomlott szét. Az I. iskola: Émil Littré vezette csoportosulás, amely a pozitívizmus alatt csak módszert értett és Comte tanításaiból csak a Cours de philosophie positive-ban körvonalazott nézeteit fogadta el. A II. iskola vezetője Pierre Lafitte, az „orthodox” irányzat képviselője a pozitívizmus vallásként való fenntartását és elterjesztését szorgalmazta. A mester halálával megürült a pozitívizmus főpapi hivatala. Ekkor Pierre Lafitte-ot választották meg. De az egyetértés csak látszólagos volt, mivel 1878-ban elszakadt a csoporttól az angol iskola, 1883-ban pedig az angolokat követte a brazil iskola is Miguel Lemos vezetésével. Elszakadásukkal Comte tanaihoz való viszonyt hirdettek. Pierre Lafitte két havonta megjelenő folyóiratában a Revue Occidentale-ban (1878. május 1-től kezdődően) terjesztette és irányította az „Emberiség Vallásának” kultuszát.

⁸ *Mario de Lima-Barbosa: Les Français dans l'histoire du Brésil,* Paris, 1923. 395.

⁹ *Ivan Lins: História do Positivismo no Brasil,* São Paulo. 1964. 642.

¹⁰ A szervezet igazgatója: J. R. de Mendança, a gazdasági ügyeket Alvaro J. de Oliveira intézte, a könyvtáros Benjamin Constant volt, a szervezet titkári tisztségét Oscar Araujo töltötte be. *Ivan Lins, i.m.* 634.

tot a pozitivisták képviselték. Miguel Lemos Pierre Lafitte-hoz írott levelében (1881. augusztus 22.) beszámol a Köztársasági Párt 1881. augusztus 15-i gyűléséről.¹¹

A levélíró ezen a gyűlésen a pozitivista republikánusok nevében hangsúlyozta, hogy a pozitivisták a párton belül csak tanácsadók és mérséklők lennének. Véleménye szerint a párt aktuális programját módosítani kellene, hogy „okos fejlődéssel saját mértékünk szerint készítsük elő a köztársaság létrehozását.”¹² Javasolja, hogy a köztársaság kikiáltása előtt hozzanak létre olyan polgári intézményeket, intézkedéseket, mint a születésnyilvántartás, polgári házasság. Javaslatát egyhangúan elfogadták, és rögtön megválasztották „président ad hoc”-nak. Ugyanebben a levélben ír a pozitivisták sajátos helyzetéről. „Nincs nálunk igazi proletáriátus. Ez sokat változtat a brazil pozitivisták helyzetén, nem úgy mint Londonban vagy Párizsban, ahol a pozitivisták akciója látsens.

A nagyvárosokban el lehet veszni, ahol a proletáriátus elitjére lehet támaszkodni. Mi ellenkező helyzetben vagyunk – hozzánk liberális osztályok kötődnek, akikre mi egyenesen tudunk hatni – mindenki ránk figyel, minden szavunkra. A reakció ellentámadása nagyobb. Ezért a pozitívizmus elsőrendű fontosságú helyzetben van és a közjót szolgálja. Holnapra lesznek államférfiaink, magas beosztású embereink, akik a pozitívizmus hívei lesznek. Mindehhez csak szervezet kell és megfelelően kialakult fegyelem.”¹³ A pozitivisták a hadseregben is jelentős erővel rendelkeztek. A hadsereg tisztikarának jelentős része a császárság végén már a városi közép-rétegekből verbuválódott) egyre gyakrabban tagadta meg a szökött rabszolgák üldözését elrendelő parancs teljesítését. A rabszolgákkal szembeni közömbösség a hadseregben a paraguayi háború alatt változott meg, ahol a rabszolgaezredek hősiességükkel tűntek ki (kb. 20 000 rabszolgát szabadítottak fel a háború után).

A pozitivisták a rabszolgafelszabadítás feltétlen hívei voltak, de a megoldás módját tekintve két ellentétes felfogás alakult ki. Miguel Lemos Pierre Lafitte-hoz írott levelében a pozitivista társasághoz való tartozás kritériumának tekinti a rabszolgatulajdonról való lemondást akkor is, ha ajándékozás útján került hozzá.¹⁴ A levélíró Comte-ra hivatkozik, mivel úgy emlékszik, hogy a pozitívizmus megteremtője megbélyegezte a rabszolgaságot. Pierre Lafitte válaszlevelében teljesen egyetért Miguel Lemos-szal.¹⁵ Teixeira

¹¹ *Ivan Lins* i.m. ; Miguel Lemos levele P. Lafitte-hoz, 590.

¹² Uo. 591.

¹³ Uo. 592.

¹⁴ Uo. 615.

¹⁵ Uo. 616.

Mendes is a rögtöni rabszolgefelszabadítást követelte és ezt a véleményt nyilvánosan is publikálta. A másik pozitívista társaságalapító J. R. de Mendança ugyancsak Lafitte -hoz írott levelében a következőképpen foglal állást: „a rabszolgefelszabadítás kérdésében nem egyezik véleményem társaimmal. Teixeira Mendes publikált egy cikket, amelyben rögtöni felszabadítást követelt. Szerintem ez túl radikális, lassabban kell végrehajtani, ezért, hogy ne kelljen – hibái ellenére – megváltoztatni az 1871. szeptember 28-i törvényt.”¹⁶ J. R. de Mendança a fokozatosan és kártalanítással történő rabszolgefelszabadítás mellett állt. Ez a meggyőződése természetesen nem véletlen, mivel ő maga is rabszolgatulajdonos volt. Ez kitűnik egy Pierre Lafitte-hoz írott leveléből, amelyben Miguel Lemos-szal és a pozitívista társasággal való szakítását magyarázza: „A nézeteltérések ellenére dolgoztam tovább a társaságban, amíg nem kaptam M. Lemostól egy levelet, amelyben szemre hányja, hogy egy brazil pozitivistának nem lehet rabszolgája és el kell bocsátanom őket, és vissza kell vonulnom a pozitívista központtól.”¹⁷ Az összes rabszolgaság-ellenes erő együttes és egyidejű nyomására az uralkodó 1888-ban aláírta az Aranytörvényt (Lei Aurea), amely azonnali hatállyal megszüntette a rabszolgaságot Braziliában.¹⁸ Így a fokozatos és folyamatos rabszolgefelszabadítás ezzel befejeződött, lehetővé téve a szabad költözést. A rabszolgák jelentős része a városba ment, ahol hiába élhetett „szabadon”; szakképzettséggel nem rendelkezett, írni, olvasni nem tudott. (Az 1891-es Alkotmány szerint csak az írástudók szavazhattak.) Más részük volt ura földjén maradt, vagy bér munkásnak szegődött el a déli kávéültetvényekre.

Az északi cukornádtermelő ültetvényeseket érzékenyen érintette a rabszolgefelszabadítás. A császári udvar iránti közömbösség most többségükben ellenszenvvé fejlődött. A császárság e legfőbb támaszának elvesztését használták fel a köztársaságpártiak és a hadsereg, amely puskalövés nélkül eltávolította II. Pedrót és kikiáltották a köztársaságot.¹⁹ A már idézett Mario de Lima véleménye az, hogy a brazil köztársaság kikiáltása Braziliában olyan ünnepnap, mint Franciaországban a Bastille lerombolása.²⁰

A tőkés fejlődés elől a politikai akadályt kompromisszum útján távolították el. Ez a kompromisszum a Köztársasági Párt heterogén társadalmi bázisából következett. A Köztársasági Pártban a politikailag legaktívabb ele-

¹⁶ Uo. 641.

¹⁷ Uo. 642.

¹⁸ E. Bradford Burns i.m. 278–279.

¹⁹ Helio Vianna: *Historia do Brasil*. Sao Paulo. 1977. (O advento da Republica) 554–557.

²⁰ Mario de Lima-Barbosa: *Les Français dans l'histoire du Brésil* 1923. 400.

mek a középrétegek képviselői voltak. A korabeli brazil értelmiségre ható legerősebb ideológiai áramlat a comte-i pozitívizmus volt. A pozitívizmus több évtizedes késéssel a 19. század utolsó negyedében jelent meg Braziliában. A brazil pozitivisták legmarkánsabb képviselői Miguel Lemos és Teixeira Mendes csak 1877-ben kerültek közvetlen kapcsolatba a párizsi pozitivisták iskolákkal. M. Lemos és T. Mendes levelei azt tükrözik, hogy Pierre Lafitte által vezetett „orthodox” iskolához csatlakoztak 1877-től 1883-ig, 1881-től M. Lemos lett a Brazil Pozitivisták Társaság vezetője. 1883-ban azonban lemondott a Brazil Pozitivisták Társaság igazgatói tisztéről, mert nem ismerte el a továbbiakban Pierre Lafitte fennsőbbiségét.

Pierre Lafitte-tal való szakítás oka – már az ezt megelőző levelekből is látható – a M. Lemos és Lafitte közötti vita, illetve a politikai cselekvés kérdésében kialakult ellentétes felfogásuk volt. M. Lemos ugyanis a pozitívizmusban csak elméletet illetve módszert látott, nem vette észre, hogy a pozitívizmus a politikai cselekvés eszköze is lehet. M. Lemos véleményét még sokan vallották hívei közül és követték is őt. Az elszakadással azt juttatták kifejezésre, hogy ők továbbra is pozitivisták maradnak, legtisztábban, torzítások, változtatások és ferdítések nélkül követve és terjesztve igazi mesterük, Comte nézeteit.

M. Lemos és T. Mendes körül megmaradt pozitivisták csoportja a Comte-i tanokat dogmaként alkalmazva, a párizsi központtól különálló szervezetként továbbra is működött, főleg vallási színezettel. A brazil pozitívizmus más képviselői azonban továbbra is kapcsolatban álltak Pierre Lafitte-tal. M. Lemos és csoportja tehát nem volt az egyedüli brazil pozitivisták csoportja, de tagadhatatlan, hogy közvetlen, személyes kapcsolatba a francia Lafitte-i iskolával csak M. Lemos és T. Mendes került. M. Lemos 1880. november 5-én P. Lafitte-hoz írott levelében részletesen ismerteti életrajzát, amelyből kiderül, hogy a republikánus tanokkal már az „École Polytechnique”-en eltöltött diákévei alatt megismerkedett, barátjával T. Mendes-szel együtt. Majd 1877-ben Párizsba utazott tanulmányai folytatására, ahová barátja is követte. Párizsban csatlakozott a pozitivistákhoz.

A fentiekén kívül Joaquim Ribeiro de Mendonça 1870-től, Antonio Carlos D’Oliveira Guimaraes matematikatanár 1876-tól állt levelezésben P. Lafitte-tal. Egy levelében arról számol be, hogy „Már sok brazil van, aki foglalkozik a pozitívizmussal és eléggé jól ismeri ezt az elméletet.”²¹ J. R. de Mendonça és csoportja M. Lemos elszakadása után is közvetlen kapcsolatban marad P. Lafitte iskolájával. Ezt bizonyítja J. R. de Mendonça levele P. Lafitte-hoz, amelyben 1891-ben Benjamin Constant az Ideiglenes Kormány hadügyminisztere, majd közoktatási minisztere halálán sajnálko-

²¹ *Ivan Lins* i.m. 578.

zik. Ivan Lins véleménye szerint, — amelyet a levelek is bizonyítanak — M. Lemosról és T. Mendestől Benjamin Constant 1882-ben eltávolodott és hű maradt a francia iskolához, mivel Benjamin Constant az előzőektől különbözött abban, hogy felismerte és felhasználta a pozitívista eszmerendszert a politikai cselekvés eszközeként és részt vett a császárság megdöntésében, a köztársaság kikiáltásában, majd az Ideiglenes kormányban is tisztséget vállalt.²² (Hadügy- majd közoktatásügyi miniszter.) A brazil pozitivisták közül sokan húztak Lafitte-hoz, aki nagymértékben igyekezett befolyásolni Benjamin Constant az új Köztársaság megteremtésében, és bebizonyítani neki, hogy a diktatórikus köztársaság megvalósítása, amelyet M. Lemos és T. Mendes javasolt — nem helyes elképzelés. 1890. március 26-i levelében megmagyarázza B. Constant-nak, hogy Comte-ot rosszul értelmezik azok, akik szerint Brazíliában a diktatórikus köztársaságot alkotmányozó Nemzetgyűlés nélkül kellene létrehozni.²³

A pozitívista republikánusok közül is sokan úgy gondolták, hogy olyan köztársasági diktatúrát szükséges megteremteni, amelyet nem a parlament, hanem egy népi vezér irányítana. Pierre Lafitte francia és angol történelmi példákkal bizonyította, hogy a köztársaság létrehozása is fontos politikai gyakorlatot jelent a pozitivisták számára. Ezen túl rávilágított arra, hogy Comte szerint a diktatúra nem abszolút uralmat jelent, hanem „erényes” diktatúrát, amelynek jellemzője az, hogy a kormány hatalma a parlamentben érvényesül. Ez az „érvényes” diktatúra valósult meg Angliában Robert Walpole, valamint Franciaországban Gambetta és Jules Ferry idején.²⁴ Benjamin Constant 1887. február 2-án egy katonai klubban tartott beszédében a jövőt vázolva leszögezte, hogy katonaeMBER létére sem híve a katonai diktatúrának: „Ha a demokratikus rendszerben elitéljük bárki uralmát, sokkal jobban el kell ítélnünk a kard uralmát, amely a legkönnyebb és a legjobb eszközöket biztosítja a visszaélések számára.”²⁵

A comte-i pozitívizmus, ha több évtizedes késéssel jutott is el Brazíliába, hatása azonban tagadhatatlan úgy a szellemi, mint a politikai szférában. A pozitívizmus elterjedését többféle társaság létrejötte és működése mutatja (Rio de Janeiro, São Paulo, Bahia). Tagjaik vasárnaponként gyűltek össze és ekkor közösen tanulmányozták Comte műveit. Teixeira M. tanfolyamot vezetett a művészeti és szakiskolában, ahol Comte: Cathéchisme Positive művét ismertette meg 200 fős hallgatóságával. A sajtó és a könyvkiadás útján is terjesztették Comte portugál nyelvre lefordított műveit. (M.

²² Uo. 329–330.

²³ Uo. 630.

²⁴ Uo. 631.

²⁵ Uo. 309.

Lemos és T. Mendes fordították le Comte: *La Géométrie Analytique* c. művét, M. Lemos menyasszonya fordította portugálra Comte: *Catéchisme Positive* c. könyvét.) Korábban, a császárság alatt II. Pedro felvilágosult abszolutizmusa is lehetőséget biztosított az új nézetek elterjesztésére. A pozitivisták a helyi sajátosságoknak megfelelő formákban mutatták be a nyilvánosságnak. Mivel a brazil nép és életforma jellemzője a gyakori ünneplés, így az ünnepi alkalmakat is felhasználták a pozitivisták eszmék továbbadására, pozitivisták jelleget kölcsönözve gyakran a nemzeti ünnepeknek. Ezt mutatja a Comte évforduló (szeptember 5.) együttes megünneplése a brazil nemzeti ünneppel (szeptember 7.). Ezentúl megemlékeztek a pozitivisták naptár előírásai szerint Mohamed, XI. Lajos, Condorcet és D'Alambert, Turgot évfordulóiról is. Benjamin Constant az Escola Militarban a pozitivisták tudományrendszer alapján megreformált tanterv szerint oktatott. Tanárokat küldött tanulmányútra Párizsba, a pozitívizmus alaposabb tanulmányozására.

A pozitívizmus nem maradt meg egy elméleti rendszer keretei között, mivel Brazília társadalmi valóságához közel kerülve politikai programmá vált, és a köztársaság kikiáltásával a politikai cselekvés eszköze lett. A pozitivisták az ország gazdasági és politikai életének korszerűsítését tartották fő feladatuknak. A gazdasági liberalizmus legfőbb akadályának a császárságot és intézményeit tekintették. A köztársaság létrejöttével pedig a tőkés fejlődést felgyorsító reformok kerültek napirendre. Lins a pozitivisták politikai programot a következőkben foglalta össze: „A köztársaság feadata lett, hogy Brazíliában megteremtse a tudományos ipari rendszert, egybeépítve a „haladás” és a „rend” erőit.”²⁶ 1889. november 19-én megjelent VI. dekretumban elfogadták a köztársaság zászlaját, amelyben a pozitivisták jelszó „Ordem é Progresso” (Rend és Haladás) volt olvasható. 1889. december 9-én az Ideiglenes Kormány első ülésén Demetrio Ribeiro, mezőgazdasági miniszter a pozitivisták nevében beterjesztette az állam és az egyház szétválasztásának törvényjavaslatát, amelynek első pontja szerint létrejött a teljes vallásszabadság, az egyház és az állam különvált.

A brazil pozitivisták ideológia bizonyos mértékig harcos jellege a latifundium-ellenes politikai törekvésekben mutatkozott meg. A latifundium-ellenes jelleg azonban csak addig terjedt, amíg nem sértette a kávétermelő ültetvényesek közvetlen érdekeit. A fokozatos politikai fejlődés parlamentáris úton, reformokkal, a forradalom elkerülését tette lehetővé, létrehozva a polgári köztársasági államszervezetet, a „rendet”: „A rend vált a leglényesebbé a Rio Grando do Sul állambeli politikai csoport számára 1889-től, a köztársaság első napjaitól kezdve egészen 1930-ig.”²⁷

²⁶ Uo. 392.

²⁷ *Freyre, Gilberto: Order and Progress, New York, 1970. XVI.*

A Köztársasági Pártban, majd a köztársaság kikiáltása után az Ideiglenes Kormányban és az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben is jelentős pozitívista képviselőt valósult meg. A pozitívista képviselők felszólalásaiból kitűnt, hogy a köztársaság legfőbb feladata három fő törekvésben foglalható össze, amelyek közül az első a rend vagy rendszer létrehozásában összegezhető, ezentúl az integrációban és az „inkorporációban”. I. Lins véleménye is az előzőeket látszik alátámasztani: „Az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben nagy és heves viták voltak, a lehető legkülönbözőbb vélemények hangzottak el. Valóban egy olyan csoport volt, a pozitivisták, akik tudták, hogy mit akarnak.”²⁸ Az integrációs és az „inkorporációs” törekvések szükségességét a nemzetté válás folyamata tűzte napirendre a századforduló idejére. Az integrációs követelések mögött a bevándorlás felgyorsítása és a bevándorlóknak a brazil társadalomba való beillesztése húzódik meg. Az „inkorporációs” törekvés pedig a tőkés fejlődést kívánta elősegíteni a proletáriátus helyzetének javításával.

Az 1891. Alkotmány teljesítette az integrációs törekvéseket a föderatív köztársaság létrehozásával a törvényhozó, kétkamarás nemzeti kongresszussal, amely bizonyos mértékig korlátozott volt, de a szövetségi hatalmat megfelelően stabilizálta, a 20 szövetségi tagállam függetlenségét biztosítva. A szavazati jog nagyfokú kiválasztódást és korlátozást jelentett, mivel azt az írástudáshoz kötötték. Robert E. Poppino szerint az Alkotmány alapvetően azt az ellentmondást rejtette magában, hogy szabadságot adott az önálló államoknak az adószedésre, az export és az ipari adók megállapítására, amelyet azonban a kormány ellenőrzött. Ez a megoldás egyrészt elősegítette az ipar hivatalos támogatását a föderatív államokban, másrészt éppen a helyi iparfejlesztés vált az integráció gátjává.²⁹

*

Összegezőként megállapítható, hogy Brazíliában a pozitívizmus „politikai erőként” hatott. Fő feladatának a tőkés fejlődés felgyorsítását tekintette. Sikerült békés úton eltávolítani a tőkés fejlődés útjában álló legközvetlenebb akadályokat, (az elavult intézményrendszert) amelyek az ültetvényes oligarchia dinamikus rétegeinek – a kávéültetvényeseknek – gazdasági megerősödését és politikai hatalomátvételt gátolták.

A pozitivisták által támogatott intézkedések (a rabszolgaság eltörlése, a bevándorlás elősegítése, önálló gazdasági döntéssel rendelkező államok

²⁸ *Ivan Lins* i.m. 337. o.

²⁹ *Rollie E. Poppino: The Land and People. New York. 1973. 218.*

szövetségének megteremtése) jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy 1895-től a tőkés fejlődés nagymértékben felgyorsult Braziliában.³⁰ A tőkefelhalmozás folyamatában az egyik legfontosabb tényezőnek a külföldi tőke befogadását tekintették, amelytől azt várták, hogy serkentően hat a belső tőke-akkumulációra. A pozitívizmus késői latin-amerikai megjelenése azonban azt eredményezte, hogy a brazil pozitivistáknak akkorra sikerült a belső fejlesztés felgyorsításával olyan feltételeket teremteni, amely „partnerként” fogadhatta volna a külföldi tőkét, amikor a legfejlettebb országokban már tőkés fejlődés új foka, az imperializmus jelent meg. Ilymódon a pozitivisták mintegy előkészítették az imperializmus számára a talajt saját országaikban, magasabb fokon „újratermelve” a függőségi kapcsolatot a fejlett tőkés országokkal. A pozitivisták a feszített ütemű tőkés fejlődés erőltetésével a belső tőkefelhalmozás fokozását biztosító kizsákmányolás növelésével kiélezték a belső társadalmi ellentmondásokat az erőltetett fejlődés haszonélvezői és kárvallottai között. Ezt az ellentmondást azonban már nem a pozitivisták, hanem az 1930-as felkelés volt hivatva feloldani.

H. SÁRA SZABÓ

EL POSITIVISMO EN EL BRASIL

El sistema filosófico de Auguste Comte, el positivismo en la segunda mitad del siglo XIX. apareció y ejerció una influencia marcante entre varios países de América Latina en el Brasil también, donde el positivismo se convirtió en una fuerza modeladora de la política. El ensayo trata de sacar a luz todas las causas que condujeron al hecho que las metas de la formación de la nación burguesa y del desarrollo capitalista aparecieran bajo el apoyo teórico de la ideología positivista.

En el Brasil a partir de la segunda mitad del siglo XIX. se realizó una gran renovación tanto en la economía como en otros niveles de la sociedad. La sublevación de los esclavos de 1888 hizo estremecer el imperio, hecho que condujo a la promulgación de la república en 1891.

En el positivismo los partidarios de la república encontraron una arma ideológica que servía bien para los fines del desarrollo paulatino de la política en vía parlamentaria, la evitación de la revolución, instituyendo el sistema estatal republicano, el “orden”.

³⁰ Leoncio Basbaum: *Historia Sincera da Republica*. 2. São Paulo. 1976. 92.